

ROMBAUER EMIL

CZ. FŐIGAZGATÓ ÉS REÁLISKOLAI IGAZGATÓ

ELŐADÁSA A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG 1905 MÁJUS 19-ÉN
TARTOTT ÜLÉSÉN.

Szólo támadja azt a felfogást, hogy a középiskola ügyében a tanárok nem illetékesek szólani. E szerint mindenkinek arról kellene beszélnie, a mihez nem ért s szólónak mint nem orvosnak, talán a meningitisről vagy más efféléről kellene beszélnie. Azért bocsánatot kér, hogy pedagógus létére, mégis hozzászól a kérdéshez Köszönetet mond a Társaságnak, hogy fölvetette a középiskola ügyét. Az iskola régen érzi egyik fogyatkozásaként, hogy a társadalommal való érintkezése nem elég közvetlen. Évek óta kísérletezik e felismert baj orvoslásán. Országszerte igyekeztek szülői értekezleteket szervezni s ezek által az érintkezést szorosabbá tenni. A siker azonban nagyon csekély volt, a fáradtság a társadalom közönyösségén és részvétlenségén hajótörést szenvedett. A Társadalomtudományi Társaság most segítségére jött az iskolának, igaz kissé sajátságos alakban s a kibocsátott kérdőívek, talán a kérdés egész tárgyalásának módja aggodalmakat kelthetett az iránt, nem fog-e az ügy ily tárgyalása a társadalom és iskola egymáshoz való viszonyának többet ártani mint használni. Szólóra is oly benyomást tett a dolog, mintha a Társadalomtudományi Társaság az iskolát egy idegen intézménynek, egy legalább is reá oktrojált valaminek tekintené. Pedig, ha valami társadalmi intézmény, úgy az iskola az, s a mi ellen itt annyi panasz és vád hangzott, azt ugyanez a társadalom maga alkotta, s alkotta úgy a hogy van, jó és rossz sajátosságaival! Egyben tehát megegyeznénk máris, s ez az, hogy iskola és társadalom szorosabb érintkezésbe, kell hogy lépjenek, a tanárok évek óta kérik és keresik ez érintkezést, most ennek szükségét proklamálja ezen a társadalmi érdekeket képviselő társaság. De van egy más kérdés is, melyben teljes az egyetértés, ez a középoktatás reformja szükségének érzete. Talán itt is a tanároknak maguk számára szabad igénybe venniök a prioritást, a tanárok azok, kik ezt régen hangoztatják! S miért nem reformáltak hát?

Az iskola egy konzervatív intézmény, melyet csak megérett egészséges társadalmi közvélemény alapján szabad reformálni. Bocsánatot kér, ha itt a társadalomnak egy őszinte igazságot mond, de az iskola reformja azon múlik, mert a társadalom nem érdeklődik a közoktatás kérdései iránt, s ily közérdeklődés nélkül reform nem lehetséges. Az iskola és társadalom érintkezése tehát azért is szükséges, hogy megtudjunk egyezni az iránt, hogy mi legyen e reform iránya és célja, hogy ez alapon aztán hozzáfoghassunk annak megvalósításához, mit mindnyájan akarunk. És ha ebben meg tudunk egyezni, akkor meg is lesz a siker.

Figyelemmel kísérte az itt elmondottakat és sok panaszt, sok vádat hallott. Nagy része a tanárok előtt is ismeretes, nagy része új volt szólónak, s őszintén bevallja ezek közt nagyon sok olyan, melyet alaptalannak tart. De mindez értékes a tanárokra, okulhatnak belőle. Hallottunk aztán reformjavaslatokat is, de ezek már sokkal kevésbé elégitették ki szólót, mert a tanárookra azt a benyomást tették, hogy mind csak szimptomák enyhítését czélozzák, de nem a baj orvoslását. S e szimptomatikus gyógykezelés nem egy esetben olyat hozott javaslatba, mit iskolai intézményeinkben a tanárok rég meghonosítottak, mások pedig a híres dr. Eisenbart módszere szerint a fő fájós ember főbe-kölintését hozták épen javaslatba!

Teljes lehetetlenség volna e helyen az itt elhangzott panaszokkal és vádakkal egyenként foglalkozni, csak a legfontosabbakat emeli ki s azok jogosultságát akarja vizsgálat tárgyává tenni. A fő vád, hogy az iskola teljesen értéktelen ismeretanyaggal, bíróképességén túl megterheli az ifjúságot, minek bizonyítéka a tanulók idegzetén kimutatható abnormis állapot. A túlterhelés főokozója a gimnázium görög s latin nyelvi tananyaga. Ez képviseli e tárgyakban mintegy a fővadászt, mellékvadászként szerepel aztán, hogy vannak rossz tanárok és rossz tankönyvek, hogy a vizsgálati rendszer veszélyes, hogy az órarendek nem jók, hallotta panaszoké azt is, hogy a szorgalmi idő sok és a szünet kevés, de ezzel szemben ennek épen az ellenkezőjét is, panasz tárgyát képezte aztán a ma a tanárképzésnél divó szakrendszer, a testi nevelés elhanyagolása és még sok más. Nem azt tartja feladatának, hogy az itt elhangzott véleményeket sorra czáfolja, avagy talán polemizáljon az egyes felszólalókkal, szándéka e kérdésre vonatkozólag a maga tapasztalatait és véleményét elmondani, véleményét, melyet ezekre vonatkozólag negyedszázados tanári gyakorlatból merített, s azért mellőz minden irodalmi apparátust és sem tekintélyek véleményét, sem a statisztika fegyvereit nem szándékozik fegyvertársaiul felhívni. Ezzel kapcsolatban azonban szükséges lesz egyúttal megvilágítani az iskola ellen felhangzott ezen vádak bizonyítási módját is.

Az itt hangoztatott vádak nagy része azon, mondjuk, egyelőre hipotézisből indult ki, hogy a tanulás jelentékeny részének idegzete abnormálisan afficiált, hogy pathológikus. Ezen hipotézis igazolására

sok speciális eseten kívül, egész sereg statisztikai bizonyíték is idéztetett, de nem hallgathatja el ezzel szemben, hogy az itt felszólalt ideg orvosok között volt olyan is, ki mindezekkel szemben tagadta, hogy tanuló ifjúságunk idegzete egyáltalán feltűnően abnormis tüneteket mutatna s állította, hogy ezen látszólagos abnormitás, fájdalom, egész társadalmunk idegállapotának szükségképeni reflexe csupán.

És egész kétségtelenül az iskola és az idegesség közötti összefüggés bizonyítása hiányos volt. Hasztalan bizonyítja szólnak az iskola-orvos, hogy iskolai tanulói 25^o₁₀-jének idegzete afficiált, ha ezt elfogadja is, ebből nem lehet azon következtetést vonni, hogy ez idegaffekciónak okozója az iskola. Fogadást ajánl, hogy ha az illető orvos ugyanannyi budapesti, s a *budapesti* jelzőre itt nagy súlyt helyez, suszterinast vagy nem bánja kereskedelmi alkalmazottat vizsgál meg, hasonló jóakarattal az idegesség minden lehető tünete iránt, úgy azok között legalább ugyanannyi, de minden valószínűség szerint még több idegesen afficiált egyént fog találni. Csupán a középiskolai tanulókra vonatkozó statisztikai adatokból, bármily nagy is azok között az idegesek száma, következtetést vonni nem lehet, ez adatoknak értékük csak úgy lehet, ha azok más, hasonló korú és másként is megfelelő párhuzamos számsorokkal hasonlíthatók össze. E következtetés vét a logika legrövidebb szabályai ellen. Ép ily jogosultsággal lehetne a sok iskolába nem járó idegesről ezt a tételt kimondani: Nem járnak iskolába és idegesek, tehát idegességük oka, hogy nem járnak az iskolába!

Ha tehát elfogadja is szóló a felhozott statisztikai adatok helyességét, ez alapon kerekén tagadnia kell, hogy az iskolát látogató tanulótság ideges abnormitásának oka az iskola, legfeljebb azt kénytelen koncedálni és ezt készségesen koncedálja is, a „Tavaszi fagyok” szerzőjének, hogy középiskoláink nem ideggyógyintézetek! De talán nem is ez a hivatásuk.

De, és itt tisztán egyéni tapasztalatára tér át, személyes tapasztalatai ellentmondanak még annak is, hogy a középiskolai tanulótság idegzete tényleg oly mértékben afficiált volna, mint az itt többek által állított. Szóló húsz évig volt egy vidéki középiskola igazgatója, mely idő alatt néhány ezer tanuló megfordult keze alatt. Igaz, hogy nem pulzométerrel vizsgálta a tanulók ideges állapotát, de nagyon gondosan ellenőrizték a tanulók növekedését, súly és erőgyarapódását s nagyon kielégítő, sőt örömdetes eredményeket tapasztaltak. A körülbelül 250 tanuló között rendszeren 1-2 volt csak, ki nem gyarapodott, volt olyan is, ki egy évben fogyott, de ennek oka kivétel nélkül az iskolán kívül és hiányos táplálkozás, rossz lakás és családi nyomorúságban volt kimutatható. S ezen is igyekeztek lehetőleg segíteni. Emlékszik határozottan idegbajos tanulókra is, sőt egyre, ki elmebeteg is lett, s korán meghalt. Ez egy egészen abnormis tehetségű tanuló volt, ki sokat tanult, sokkal többet, mint a mennyit az iskola

kívánt tőle, de még sem volt kiváló tanuló, mert más tanulmányokkal foglalkozott, mint a miket az iskolában tanítottak. Fájó szívvel látott egy-két, az alsó osztályokban nagyon jó tanulót elcsenevészni. De általában a tanuláság kinézése nemcsak teljesen kielégítő, de sőt kitűnő volt. Arcszínük élénk s játékkedvük kifogyhatatlan. És a halandóság sokkal kedvezőbb volt, mint az ezen korbeli halandóság átlaga!

Sajnálataira anyag híján ottani tanulói testi gyarapodását nem hasonlíthatja össze budapesti tanulóiéval, de azt mondhatja, hogy általában sokkal frissebb, egészségesebb benyomást tettek rá előbbi tanulói, mint a mostaniak. Budapesten csak egy éve működik szülő, s ez nem elég idő arra, hogy itteni tapasztalatokra hivatkozzék; azt azonban mondhatja, hogy magának nem volt alkalmá a tanulók idegességét illetőleg aggasztó tüneteket észlelni. De látta, hogy összehasonlíthatatlanul több itt az iskolamulasztás, mint azon vidéki iskolánál, melynek igazgatója volt, de ezen egy adatból is csak valószínűségi következtetést lehet vonni arra, hogy a budapesti tanulók között tényleg több megbetegedés fordul elő. A tanárok nagyon jól tudják, hogy nem minden iskolamulasztás, még ha azt a mama igazolványa állítja is, jelent betegséget. Egy másik dolog, a mit tapasztalt az, hogy tanulói egy része itt lehetőleg még szegényesebb és siralmasabb viszonyok között él, mint a vidéken, és hogy tanulói nagyon lényeges része, maga keresi meg kenyerét, sőt nem csekély számmal van olyan is, ki a maga keresetével családját támogatja. És feltűnt még, hogy a míg ott a vidéken a húsz év alatt tudtával egyetlenegyszer volt tanulói között tüdőtuberkulózisban szenvedő, itt Budapesten 600 múlt évi tanulója között talán 8–10 van olyan. Ezt az iskola kedvezőtlen hatásának merje tulajdonítani? Nem sokkal jogosultabb-e, ha a főváros társadalmi és közegészségi viszonyaiban keressük az okot? És ha az iskolaorvos statisztikát készítene, nem az idegbetegekről, de a tuberkulotikusokról, s azt találná, hogy az alsóbb osztályokban, a tuberkulotikusok száma 1-2%, de a felsőbb osztályokban már talán 2-3-4%, akkor e szaporodásnak okozója az iskola?

Brassóban ugyanazon tanterv volt érvényben az igazgatása alatt álló középiskolában, körülbelül ugyanoly tankönyveket használtak, a tanárokat, kik ott működtek, ugyanazon főiskola képezte és képesítette, tehát az iskolai körülmények ugyanazok voltak, s a tanulók egészségi állapota mégis jóval kedvezőbb volt. Szabad-e akkor a logika törvényeinek súlyos sérelme nélkül oly következtetést vonni, hogy a budapesti tanulókon észlelt idegbajoknak (a közölt megfigyelések mind budapesti intézetekre vonatkoztak) okozója a tanterv, a szakrendszer, a tankönyvek, a rossz tanárok stb., melyek pedig ott is megvannak, hol ily tüneteket eddig nem észleltek? Szóló meggyőződése szerint ellenkezőleg az következik belőle, hogy miután az azonos előzménynek nincs a két esetben azonos következménye, kizártnak tekintendő, hogy a szóban forgó következménynek ezen előzmény legyen oka! Azaz:

a két tünet közötti összefüggés csak térbeli vagy időbeli, de nem okozati. Az okot másutt kell keresnünk. Azt kellene vizsgálnunk, van-e a vidéki és a fővárosi iskolák között valami különbség, mely fővárosi iskoláink tanulóifjúsága kedvezőtlenebb egészségi viszonyainak esetleg oka lehet. De ha találunk is ily különbséget, még mindig nem szabad heurékát kiáltanunk, nem szabad ezt kizárólagos oknak tekintenünk. A budapesti tanuló viszonyai ezer dologban mások, mint a vidéki tanulókéi s szóló előtt azt már mások is mondták e helyről, hogy a f tanuló ság idegzetének fő megrontója maga a fővárosi, vagy mondjuk j helyesebben a budapesti élet, a levegő, az utca, a társadalmi élet és j mondjuk ki az igazat, az apák bűnei, hetedíziglen.

Erről sok mindent lehetne elmondani és a viszontvadás egész seregével léphetne fel szóló az iskola nevében a társadalommal szemben, de nem vállalkozik a közvádoló szerepére. Nem szorítkozik a védő szerepére sem. Szóló mindig igyekezett nyílt szemmel kutatni az iskola hiányait és fogyatkozásait, hogy azok orvoslásában közreműködhessek s e helyen s ez alkalommal is azt akarja tenni; az iskola hibáit akarja mutatni maga is.

És legyen szabad most visszatérnie a fővárosi és a vidéki iskola közötti különbség elemzéséhez. A tanterv ugyanaz, a tankönyvek ugyanazok és a tanárok minősége is körülbelül ugyanaz lesz, de óriási különbség van az iskolák nagysága s az osztályok látogatottsága tekintetében. A fővárosi középiskolai tanár csak kivételesen fog oly osztályban taníthatni, hol hatvannál kevesebb tanulója van, gyakran hetven s ennél is több növendékkel ül szemben! A tanítói feladat, melylyel meg kell birkóznia, összehasonlíthatatlanul nehezebb, mint az átlagban 30-40 tanuló tanító vidéki intézeten működő tanáré, sőt mondjuk ki egyenesen, hogy a feladat, melylyel szemben áll, egy pedagógiai képtelenség. Szólónak nincsen róla tudomása, hogy az egész kultúrvilágban volna egy állam, mely tanáraiban ily számú középiskolai növendék tanításának lehetőségét feltételezné, és hogy a magyar tanár kvalitásaiban annyira felette álljon minden más nemzet tanárának, hogy képes legyen sikeresen megküzdeni oly feladattal, melyre minden más kultúrnép a tanárt képtelennek tartja, ezt még sem merné feltételezni. Nem akar vele megpróbálkozni, hogy egy ilyen tanítási óra képét ecsetelje. De, ha az illető tanár egy hadvezér művészetével bír is, a rend fentartása minden körülmények között elveszi a tanítási idő jelentékeny részét, egészen eltekintve attól, hogy az egyes tanulóval a kétszeres számnál fogva már amúgy is csak félannyit foglalkozhatik a tanár. Ha az ebből folyó összes körülményeket összevetjük, bizonyára nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy egy osztályban, melyben 30 tanuló van, tízszerre többet foglalkozhatik a tanár az egyes tanulóval, mint oly osztályban, melynek 60 a tanulója. A tanulók számának számtani sorban való növekedésével az egyesnek szánható idő geometriai sorban csökken. Ennek következménye, hogy az iskola jósága fordítva,

de nem egyenesen, arányos a tanulói létszámmal. De ennek egy más következménye van. Ez a munka a tanárt egész rendkívüli módon veszi igénybe s tönkreteszi első sorban a tanár idegrendszerét s ez igenis lehet okozója aztán a tanulók idegességének is, mert az idegesség bizony egyikünkről a másikra ragad. Azt hiszi, ha az ideg orvos urak megfigyeléseiket nemcsak a fővárosi tanulókon tennék, de a tanárokon is, úgy még sokkal szomorúbb eredményeket konstatálhatnának, s szólnak kétségtelen, hogy a tanárok idegessége a tanulók idegességének egy lényeges tényezője. Pedig a tanár idegességét nemcsak iskolai elfoglaltatása okozza. Családos fővárosi tanár, ha esetleg tekintélyes magánvagyonra nincsen, fizetéséből megélni képtelen, majdnem mindegyik jövedelmének tekintélyes részét az iskolán kívül végzett külön munkával keresi meg, természetesen egészségének, idegrendszerének és az iskolai munkának rovására. Ezen segíteni kellene, ezt a közoktatási kormány is érezte, s ezen segítő, néhány évvel ezelőtt nem emelte ugyan a fizetését, de eltiltotta *a tanárokat a magán foglalkozásoktól!* A rendeletet nem lehetett végrehajtani. Ha végrehajtották volna, azt hiszi nagyon alaposan orvosolták volna a bajt s ma a fővárosban egyáltalán nem volna többé középiskolai tanár! Ma van, de a tanárok idegrendszerének tanulmányozását még egyszer bátorodik az ideg orvos urak gondos figyelmébe ajánlani.

Az elmondottakból kétségtelenül kitűnik, hogy a fővárosi középiskolai viszonyok összehasonlíthatlanul kedvezőtlenebbek és pedig a tanárra és tanulóra egyaránt mint a vidéki viszonyok, vagy tulajdonképpen és helyesen a nagy iskola, melynek sok a tanulója, rosszabb mint a kis iskola, melynek kevés a tanulója. De ezek után sem merné a fővárosi iskolát sem, legalább kizárólagosan nem, felelőssé tenni, a fővárosi tanulósnál észlelhető esetleges abnormitásokért, mert mint erre már utalt, van ennek magyarázatára elég ok az iskolán kívül is! Az itt megtartott doktori konzílium tévedett a diagnózisban, a kétségtelenül fennálló beteges tünetek okának megállapításában. Ugyanis oksági összefüggést láttak a tanterv, tankönyv, tanítási mód, órarend stb. és a tanulók beteg idegrendszere között, ámde az összefüggés csak a budapesti tanulósnál van meg s a vidéken ugyanazon előzményekből nem folyik ugyanazon következmény. De akkor a logika törvényei szerint e következmény okául az előzmények nem tekinthetők. De ha a diagnózis van eltévesztve, akkor minek czáfolja az ezen helytelen diagnózis alapján javaslatba hozott therápiát? Csak egész röviden és őszintén kimondja, hogy a javasolt reformok legtöbbjét teljesen eltévesztettnek tartja. Talán enyhítené a betegség egyik vagy másik tünetét, mint az antipirin a beteg lázát, de nem szüntetné meg az okot. Hogy középiskolánk valami szervi bajban szenved, azt a tanárok legjobban érzik; régóta keresik annak természetét s okait s a diagnózis megállapítását szóló maga is megkísérte s utalni fog a radikális módszerre,, mely meggyőződése szerint e bajt igazán megszüntetni alkalmas volna.

Mielőtt azonban erre rátérne, sorba veszi az iskola ellen felhangzott részletpanaszokat is, az általa általánosságban tagadott túlterhelésnek állítólagos okozóit. Az állítólagos főbűnöst, a tantervet, utolsónak fogja hagyni.

Több oldalról hangzott fel itt panasz a középiskolában ma dívó szakrendszer ellen, de orvosságát tulajdonképp nem említették. Megengedi, hogy vannak árnyoldalai. Árnyoldala az, hogy a tanuló, kinek az elemi iskolában mindig csak egy tanítója van, már az első osztályban talán 4 tanárt is kap, kik mindegyikének más-más a modora, más-más a módszere is, és kik egymás működéséről részletesen alig bírnak tudomással. De a nevelés szempontjából ennek másrészt nagy előnye is van. Mert az életben végre is sok és különféle emberrel kell érintkezünk és azokhoz alkalmazkodnunk. És fájdalom nemcsak jó, de kevésbé jó és gyöngé tanító is van. A gyöngét is alkalmaznia kell az igazgatónak, s nem előnyösebb-e, ha a gyöngé mellett van a tanulónak jó tanára is, mintha neveltetése kizárólagosan egy gyöngé tanító kezére jut. A dolog különben a mai tanárképzés rendszerével függ össze, mely azon elvből indul ki, hogy a középiskolai tanári oklevél megszerzésének alapfeltétele, hogy a jelölt azon szakban, melynek középiskolai tanára akar lenni, oly ismereteket szerezzen, hogy annak terén önálló tudományos munkára is képes legyen. Ennek az elvnek elfogadását és alkalmazását kultúrpolitikai érdekek is parancsolják, de az a tanítás érdekeivel is egyezik; a ki tanít, az a maga tudásának mindig csak kicsiny tört részét közli tanítványával s a ki jól akar tanítani, annak sokat, lehetőleg sokat kell tudnia, s lehetőleg legjobban, lehetőleg legalaposabban kell dolgát tudnia, hogy azt tanítani is tudja. Hogy a tanártól az ily tudás bírását nem lehet a mai tudomány végtelen nagy területét illetőleg követelni, az kétségtelen; ha két esetleg három tudományban meg tud felelni ez igénynek, az éppen elég. Itt is nagyobb nehézségek csak a természetellenesen nagy fővárosi tanintézeteknél fordulnak elő, hol a tantárgyak okszerű felosztása óriási nehézségekkel jár. Ha tehát e téren van baj, úgy ez ismét nem a középiskola egyetemes, de inkább a fővárosi középiskolák vagy ezek egynémelyikének speciális baja, melyet általánosítani nem lehet. Különben egy bajra ráutalni nem elég, annak orvoslási módját is meg kell jelölni. Ily mód lenne például, ha a felolvasók azt proponálták volna, hogy jövőben oly tanárok képeztesenek, kik a középiskola minden tárgyának tanítására képesek. Ez végre nem volna lehetetlenség, de a középiskola színvonalának lényeges leszállítását jelentené, melyet kívánatosnak nem tarthat. Ezzel a középiskolai tanár éppen megszűnnék a tudomány munkása is lenni, s ez nemzetgazdasági szempontból pótolhatatlan veszteség volna.

De azt hallotta itt, a tanárok csak tudományos képzésben részesülnek, ellenben gyakorlati kiképzésük hiányos, nem tanulnak tanítani. Ez igaz is, nem is. A tanárképzés nem ér véget az egyetemi abszolu-

tórium megszerzésével és a tudományos szakvizsgálat leteltével, ezt követi még a pedagógiai vizsgálat, melyre csak azon jelölt bocsáttatik, ki legalább egy évi gyakorlatot tud kimutatni. De nem tagadja, hogy tanárképzési szabályzat által tervezett ezen gyakorlati év értéke a legtöbb esetben nagyon csekély. Tulajdonképpen csak azokra nézve létezett e gyakorlati év, kik azt a gyakorló főgimnáziumon töltötték, ez pedig a jelölteknek aránylag igen kicsiny töredéke. Az elmúlt évtizedben ugyanis a tanárszükségletnek alig felelt meg a vizsgázók száma. A szakvizsgáját letett jelölt ugyan nem bocsáttatott a pedagógiai vizsgára, de mint helyettes tanár azonnal alkalmaztatott, s minden gyakorlati képzés nélkül beküldték az iskolába tanítani, a kötelező óraszámmal. Tehát mielőtt szabad úszó lett, bedobták a vízbe, hadd ússzék, s ha nem tud vesszen. Hát ez nem volt így jó, az kétségtelen, de a szükség törvényt bont, s aztán a rendszernek még az az előnye is volt s van, hogy a helyettes tanár olcsóbb még a különben szintén elég olcsó rendes tanárnál. Különben e visszásság a jövőben valószínűleg teljesen megszűnik, mert állítólag ma már minden szakmából nemcsak elég, de már sok a tanárjelölt, kiknek jövőben majd évekig kell várniok, míg alkalmazást nyernek s így lesz majd idejük a gyakorlati kiképzésre! De akkor is lesz majd, csakúgy mint ma, gyöngé, jó és kitűnő tanár. A jó gyakorlati bevezetés sokat ér, de nem pótolhatja az egyéni rátermettséget. És kijelenti szóló, hogy azon állítás, mintha ma nem volnának szintén kitűnő tanáraink, egész jogosulatlan általánosítás. Az kétségtelen, hogy nincs csupa kitűnő tanár, de mely társadalmi osztály az, mely csupa kitűnőségből áll? Csupa kitűnő orvosunk, csupa kitűnő bíránk és ügyvédünk, avagy hogy a nemzet e szelekciós osztályát említsem, csupa kiváló országgyűlési képviselőnk van-e? És jó tanárnak lenni nem is könnyű feladat ám!

Hallotta azt a vádat is, hogy a középiskolai tankönyvek rosszak. Megengedi, hogy bizony vannak nagyon gyöngé középiskolai tankönyvek is. Mégis általánosságban e vád is, a lehető legigazságtalanabb. Középiskolaügyünk egy része sem mutat örvendetesebb lendületet, mint a tankönyv irodalom, s ha van ma is még gyöngé tankönyv, másrészt van, és pedig majdnem kivétel nélkül minden középiskolai tantárgy számára kitűnő tankönyvünk. De kérdezhetik, ha van jó tankönyv is, miért használnak hát rosszat? Hát mert a tankönyvírás szabad ipar, és kiadó és szerző minden lehető elkövetnek, hogy a maguk könyvét vezessék be. Az igazgatók erről sok érdekes tapasztalattal bírnak. Itt a fővárosban pedig alig van középiskola, melynek tanártestülete ne bírna 5-6 tankönyvíró tanárral, kik természetesen a maguk írta tankönyvet tartják a legjobbnak! S így megeshetik aztán, hogy épp a legjobb könyvek a legkevésbé használtak! Egy rossz tankönyv pedig igazán baj, s hogy az esetleg túlterhelésnek lehet okozója, hogy az a tanítást indokolatlanul megnehezíti, azt fájdalom kénytelen elismerni. E baj orvoslására is volna mód, de a ki azt alkalmazná, az, ha a

Társadalomtudományi Társaság néhány előadóját részlegesen kibékítené is, a tankönyvkiadók és szerzők soha nem múló haragját vonná magára. Hisz a kiadók évi bruttó keresete csak a középiskolai tankönyvek után legalább egy millió korona! Ez inkább társadalmi mint iskolai kérdés, melynek rendezése szintén csak úgy lehetséges, ha ebben a tekintetben is egészséges közvélemény alakul majd ki.

Még a vizsgálatokról, nevezetesen az érettségi vizsgálatokról akar szólni. Minden emberi intézmény gyarló, a vizsgálatok rendszere is. A tanárok sincsenek megelégedve vizsgályaik módjával, s az ország összes középiskolai tanársága foglalkozik ma azon kérdéssel, hogy hogyan kellene a vizsgálatokat célszerűbben, célszerűbben a szó igaz értelmében, berendezni. E tárgyalások során egyes tanárok részéről azon indítvány is felmerült, hogy a vizsgálatok, sőt a tanulók osztályozása is szüntessék meg. Akkor már csak a tanítás beszüntetése maradna még hátra! Miért nem szüntethetők be a vizsgálatok. Azt panaszták itt, hogy mai középiskolánk nem nevel az élet számára. Ámde a növendékeknek miután az iskola falait elhagyták, még legalább egy féltucat vizsgán kell általesniök, vizsgákon, melyek a középiskolaiaknál, az érettségit beleértve sokszorta nehezebbek. Hát nem kívánják, hogy már a középiskolán szoktassuk őket hozzá ismereteiket összefoglalni s egy-egy elvégzett nagyobb egységről beszámolni. A középiskolai vizsgákat beszüntetni csak akkor volna szabad, ha a vizsgálatot mint társadalmi intézményt egyáltalán beszüntetnék. Nem is érti, miért a harag a középiskolai vizsgák ellen, tessék a főiskolai vizsgálatokat tanulmányozni, ott sokkal több panaszra s kifogásra volna ok! Ha az élet nem kíván többé vizsgálatokat, akkor azok tényleg fölöslegesek lesznek a középiskolában is. Persze kétli, hogy ez az idő valamikor be fog következni. Az ósdi Kína és a modern északamerikai köztársaság vizsgálatok útján szerez meggyőződést polgárainak tudását, képességeit illetőleg, s bizonyos állásokra való jogosítását vizsgálatokkal állapítja meg és vizsgálatok alapján adja meg. És a középiskolai vizsgálatok jobbak ám híroknél. Nem igen bujik tanuló a vizsgán. Az érettségi vizsgálaton sem. Legfeljebb azt szabad mondani, hogy nem sikerült a tanárnak a vizsgálaton sem kimenteni a tanulót a bukásból. Mert hisz a mai gyakorlat mellett tényleg ez és semmi más célja nincs a vizsgálatnak. Szólónak ebben a tekintetben legalább közvetlenebb tekintése van az osztályozó konferenciák titkaiba. Mondhatja, hogy a tanárok túlnyomó nagy többsége nagyon nehéz szívvvel ad elégtelen osztályzatot. Az igazgatók pedig, kik rendszerint az iskolai mumus hírében állnak, rendszerint még lágyszívűbbek a tanárnál is, és már a statisztikára való tekintetből is, igyekeznek a mértéket még tovább leszállítani.

De szóljunk még arról a rémséges érettségi vizsgálatról, mely a mint hallotta szóló nem is ritkán öngyilkosságba kergeti a tanulót. Nem tudja, van-e statisztikai följegyzés a maturánsok öngyilkosságainak

számáról. Nem ismer olyat, de tudja, hogy ennyi év előtt ezen, annyi év előtt amazon intézetnél fordult elő egy. De hány öngyilkosság fordul elő a főiskolán szigorlatozók között? Erre sincs statisztikai adata, de meg van győződve, hogy nem perzentualiter, de abszolút értékek szerint ez utóbbiak száma évenként több, mint a mennyi a maturánsok között az érettségi vizsgálatok meghonosítása óta előfordult. Hisz alig múlik hónap, hogy ily öngyilkosságról ne olvassunk, s bizonyára nem mind jut nyilvánosságra. Kérdi, nem valószínű-e, hogy ez utóbbiak száma kétszer akkorára növekednék, ha a vizsgálatra nem nevelnék, nem készítenék elő a tanulót már a középiskolán!? De hát az érettségi vizsgálat – mondhatnák szólnak az előbbiekre való utalással – már csakúgyan olyan vizsgálat, hol a tanuló a vizsgálaton bukik, hisz a nyolczadik osztályból megkapta a bizonyítványt és aztán, talán két héttel rá, megbukik az érettségien! Egypár száz maturáns ment végig szóló kezén, de a maga tapasztalatából nem tud rá esetet, hogy jó tanuló, jelesről nem is szólva, az érettségi vizsgálaton megbukott volna. Azok buknak, kiket a tanárok túlzott és tulajdonkép nem indokolt elnézésből az osztályvizsgálaton átbocsájtanak. Ha ez nem forogna fenn, akkor tulajdonkép az érettségi vizsgálaton bukásnak nem is volna szabad előfordulnia, és mégis nevezhetne intézetet, a hol évek során át az érettségi vizsgálatnál, és pedig nem talán elnézésből, tanuló nem bukott még. Az érettségi vizsgálatot nehéz vizsgálatnak mondják, az a híre. De még nem múlt el vizsgálat, hogy utána tanulóitól nem hallott volna oly nyilatkozatot, hogy nem is sejtették, mennyire könnyű vizsga a matúra, ha ezt előre tudták volna, bizony nem féltek volna tőle annyira. Szóló idejében jóval nehezebb volt, már csak azért is, mert talán négy tárggyal több volt. Az 1883-iki törvény tetemesen leszállította a követelményeket.

Hogy az érettségi vizsgálat intézménye és a mai szabályzat kifogástalan volna, azt nem állítja. Úgy tudja, az új érettségi vizsgálati szabályzat javaslata készen van s talán már a jövő évben hatályba lép. Csak annak igazolásául említi, hogy maguk a tanárok sem elégedettek intézményeikkel.

És most valamit a tantervről, első sorban a gimnáziumi tantervről, mely ellen a panaszok nagy része irányult. Szóló nem gimnáziumi igazgató, mindössze három évig volt gimnáziumi tanár. Hogy megvált a gimnáziumtól, annak talán ma örül először, mert felmenti most az elfogultság vádjá alól, nem kell pro domo beszélnie. Azzal vádoltak itt ismételten, hogy az iskolai munka s az élet között nincs kapcsolat, de a felhozott példákban és magyarázatokban azt értette ki, hogy tulajdonkép az ellen irányult a kifogás, hogy gyakorlati értékesíthetés szempontjából *nem elég czélszerű a tanterv*. Az *elvet*, melyet itt ismételten hirdettek, hogy nem az iskolának, de az életnek tanulunk, a pedagógusok állították fel, s hirdetik és vallják ma is. Az egész iskolai munkának s minden középiskolai tantervnek célja a tanulóban érdek-

lódést kelteni az emberi társadalmat, az emberi elmét foglalkoztató eszmék és problémák iránt, és pedig történelmi alapon, úgy hogy betekintést nyerjen mindezek fejlődésébe s így mintegy az emberi nem fejlődéséről nyerjen képzetet. Ennek kapcsán mintegy gyakorlati czélul az lebeg a tanárok előtt, hogy megtanítsák a tanulót tanulni, azaz megszerezni azon ismereteket, melyeket az emberiség évezredek szellemi munkája már termelt, és igyekezzenek tanulóikat kötelességteljesítésre nevelni! Minden középiskolai tanterv ezen czélok elérésére törekszik, és a gimnáziumi tanterv mindenekelőtt. Teljesen téves felfogás tehát, hogy a latin és görög nyelvet azért tanítják, mert latinra vagy görögre a jogásznak, orvosnak vagy a klasszika filológusnak szüksége van. A kik a felszólalók közül azt bizonyították, hogy jogásznak, orvosnak ennyi latinra nincs szüksége, azok igazán nyitott ajtót döngettek. A latint és a görögöt azért tanítják, hogy a tanítványok e nyelvek segítségével betekintést, közvetlen betekintést nyerjenek elmúlt, a mienkétől különböző kultúrkorszakok szellemi életébe. Az emberi szellem evolúciója tanításának eszközei e nyelvek. A műveltséget különbözőképp definiálták és fogják definiálni a jövőben is. Szóló véleménye róla az, hogy az emberiség művelődési útjának ismerete, az abba való lehetőleg mély betekintés, minden műveltségnek alapfeltétele, Erre újabban azt szokták mondani, és ez ellenvetést itt is hallotta, hogy azért nem szükséges latinul és görögül tanulni, olvassuk a görög s római írókat fordításban. Fájdalom ezt az elvet már részben be is csempészték a középiskolába. Ez igazán csak Frank-kávé vagy legjobb esetben Kneip-kávé! Tessék Petőfit a legjobb német fordításban olvasni! Szóló mindig hálás sorsa iránt azért, hogy az ő korában nem volt még görögpótló tanfolyam s hogy egykor Homerost, a kedves Xenophont és Platót olvashatta s gondolkozásmódjának, világnézetének s idealizmusának leglényegesebb alkotó elemeit onnan merithette. Bevallja, hogy a mióta az iskolát elhagyta, alig olvasott valamit görögül s latinul is nagyon keveset, neki is alig volt reá valamikor gyakorlati szüksége, de egyénileg nem volna az, a ki, ha egyszer nem azon írók eszmevilága foglalkoztatta volna.

Szóló és társai akkor még sokkal több heti órát töltöttek latinnal és göröggel mint ma, és ma a nyolcz középiskolai év alatt együttesen nem tanulnak a fiuk annyit könyv nélkül, mint ők akkor egy év alatt akár latinból akár görögéből. És hasztalan mondják, hogy hasznosabb lett volna e helyett a polgári törvénykönyvet megtanulnia, először mert azt is csak úgy elfeledte volna máig, másrészt pedig, mert nem tanulta volna meg belőle azt, mit Homérosz és Plátóból tanult s a mi énjévé lett, sőt tovább él utána gyermekei lelkében.

És úgy vagyunk a középiskola többi tantárgyával és az egész tantervvel. A gimnázium, de meg a reáliskola is, középiskola, nem szakiskola, nem közvetlenül gyakorlatiasan értékesíthető ismeretek közlése a feladata. S azért ne emlegessék a feledést. Hisz valójában

semmit sem felejtünk, a mit egyszer tudtunk, csak önkényes reprodukálási képességét veszítjük el, ha nem gyakoroljuk. Ez a gimnáziumi tanterv évszázadok tapasztalatának, és kiváló pedagógiai gondolkodók szellemi munkájának eredménye s lényegileg ugyanaz az egész kulturvilágban, de valótlan, ha azt állítják, hogy az egy merev mozdulatlan hagyomány. Elő szervezet az is, mely az idővel változik s a kor igényeihez alkalmazkodik. A gimnázium tantervének leglényegesebb változása az volt, s e téren a magyar középiskola bizonyos tekintetben vezérszerepet vitt Európában, midőn a hazai nyelv és irodalom lett az egész középiskolai tanítás központjává, mely helyet apáink korában, sőt még a magunk gyermekkorában is kizárólag a latin nyelv, a latin kultúra képviselte. Azért tanulunk ma latinul és görögül, hogy a latin és görög kultúra kapcsán megismerjük s értékelni tanuljuk a magunkét. Ez az 1879-iki tanterv gyümölcse, melynek megalkotása Kármán Mór nevéhez fűződik. A gimnázium állítólag kevésbé gyakorlatias tanterve elleni panasz régi. Ez szülte a reáliskolát, mely lényegileg abban különbözik a gimnáziumtól, hogy az emberiség művelődési fejlődésébe való közvetlen betekintést nem az emberi társadalom mai művelődésének alapjait megvetett görög s római népeknél kezdi, de körülbelül a 17–18-ik századnál s a német és francia irodalom kapcsán Európa szellemi irányzatának az utóbbi századokban való fejlődésen akar végigvezetni. Itt már megvan az iskola, mely a klasszikus nyelveket kiküszöbölte. És mit tapasztalunk? A társadalom, melynek nevében itt a klasszikus nyelveknek a tantárgyak közül való kiküszöbölését kívánják, nem tud a reáliskolával megbarátkozni. A hazai gimnáziumok száma tíz év óta 16-al 150-ről 166-ra szaporodott, s ugyanezen időben a reáliskolák száma 33-ról 32-re apadt, s a fővárosi reáliskolák hallgatóinak száma évről-évre apadást mutat, míg a gimnáziumoké oly rohamosan emelkedik, hogy az iskolafentartó állam évről-évre új gimnáziumot kénytelen nyitni. És a társadalom sürgető kívánságára a reáliskola kénytelen volt utólag befogadni, habár mint nem kötelező tantárgyat, a latint is. Es a mikor a legújabb időben az érdeklődés leányaink magasabb kiképzetése felé fordult, és a társadalom, tisztán társadalmi kezdeményezésre iskolákat szervezett, ismét a gimnáziumi tantervet vette mintául s gimnáziumokat létesített a leányok számára is. Miért, ha ez a gimnáziumi tanterv annyira rossz?

Eddig legalább csak a szegény fiúk voltak ezen – hogy egy szálló igévé lett kifejezést használjon szóló – emberbutító intézetre kárhóztatva, hát a társadalom, mely ide idézte ítélőszéke elé a középiskolát, miért szorítja ő maga leányait is e borzasztó intézmény jármába. Azt is tönkre akarja-e tenni?

Attér ezután szóló felolvasásának pozitív részére s el fogja mondani, hol és miben látja középiskolánk hibáit. És hogy egyéni véleményének objektív hátere is legyen, néhány statisztikai adatra hivatkozik: 1890-től 1900-ig hazánk lakossága *15.261,000-rol 16.838,000-re* szapo-

rodott, ez megfelel 10%-os növekedésnek. Ugyanezen tíz év alatt középiskoláink száma 183-ról 198-ra emelkedett, ez perczentben kifejezve 8%-os növekedés. És ismét ezen tíz év alatt középiskolai tanulószámunk száma 47,200-ról 65,700-ra nőtt fel, ez pedig, 40%-os növekedésnek felel meg. Hogy ezen számok között semmikép sincs egészséges összefüggés az kétségtelen.

Az a kérdés, mi okozta e 40%-os növekedést? Ha a művelődés utáni vágy terjedése okozta, akkor ez nagyon örvendetes jelenség volna, de akkor az iskolafentartókat illetné vád, hogy az iskolákat nem szaporítják arányban a tanulók növekedésével. Az iskolai munkát a tanulók létszámának ez aránytalan szaporodása nagyon megnehezítette. Nem akarná éppen állítani, hogy az iskola rosszabb lett, de jobb ezzel bizonyára nem lett. Sajátságos, hogy a jeles tanulók száma nem igen emelkedett, de szaporodott a közepes és rossz tanulók száma. Ez természetes is, mert a tanár munkájából az egyesre kevesebb jut. A tanárok panaszoznak, hogy mindig több és több a középiskolába nem való elem tódul a középiskola felé, kik nem tudnak megfelelni, s kik aztán szüleikkel együtt szidják a középiskolát. A középiskola rendeltetése az volna, hogy tanulóit a főiskolai tanulmányokra készítse elő, de a középiskolát végzett tanulóknak tényleg csak egy töredék része megy a főiskolába. Hát ezek tényleg nem valók a középiskolába. Miért tódulnak mégis oda? Azért, mert a társadalom, vagy mondjuk helyesebben a törvényhozás, oly privilégiumokat kötött a középiskola végzéséhez és az érettségi bizonyítványhoz, melyeket megszerezni sokan vágyanak, s ezek képezik a középiskolának és főként a gimnáziumnak veszedelmét. A hagyományos régi privilégium, hogy főiskolára csak az mehet korlátozás nélkül, ki gimnáziumot végzett. A második privilégium, hogy egyéves önkéntességre nyer jogot ki nyolcz osztályt végzett, s a ki érettségi vizsgálatot tett, az államköltségen is lehet önkéntes s a harmadik privilégium az 1883. évi I. t.-cz. az úgynevezett kvalifikációs törvény, mely az alsóbb tisztviselői állások egész sorát az érettségi bizonyítvány megszerzéséhez kötötte. Szólv meggyőződése szerint a két utóbbi privilégium a középiskola legtöbb bajának kútforrása. Az iskola ezt rég érzi és igyekszik azok járma alól felszabadulni. E privilégiumok és nem a tudománysozomj töltik meg az iskola padjait, ezek kedvéért tódul annyi hivatlan a gimnáziumba, ezáltal leszállítva annak színvonalát s ezek a panaszosok a gimnázium ellen.

De tovább megy szólv, s azt hiszi, csak az segítene a bajokon radikálisan, ha lerontanák a középiskola harmadik privilégiumát, a főiskolára való kizárólagos képesítést is. A XIX. század megszüntette az egyéni privilégiumokat, szólv meggyőződése szerint az igazi liberalizmus azt követeli, hogy lerontsuk a társadalmi privilégiumokat is. Mindenkinek megadná a főiskola látogatásának jogát, ki hatodik életévétől a 18-ikig, azaz a népiskola elvégzése után még annyi évig, hogy összes sikeres (ismétlések kizárásával való) iskolalátogatása 12 évet

kitesz, iskolát látogatott, lett legyen az akár középiskola, akár polgári iskola, tanítóképző vagy bármi néven nevezendő más iskola. Hogy aztán az illető igazán bír-e azon ismeretekkel, melyek a tanulmányai végzésére szükségesek, az az ő egyéni dolga, ha nem bír velük, hát szerezzék meg és ebben legyen is segítségére bizonyos határokig a főiskola. Távol áll szólótól, hogy ezzel talán akár a polgári iskolát, akár a szakiskolát céljában és eddigi rendeltetésében módosítani akarná. A főiskolákra előkészítő iskola maradna ezután is a tulajdonképeni középiskola, a gimnázium és a reáliskola, de privilégiumokkal nem zárná el azon iskolák hallgatói elől sem a főiskolát. Hogy ezen eszmét lehetőleg határozott és világos alakban fejezze ki, azt egy javaslat formájában adja elő s aztán megvilágítja, hogy mi volna véleménye szerint e javaslat életbelépésének gyakorlati következménye.

Javaslatja ez volna: A ki igazolni tudja, hogy három népiskolai osztálynak elvégzése után még kilencz évig, négy, öt vagy hat népiskolai osztály végzése után nyolcz, illetőleg hét és hat évig felsőbb iskolákat (legyen az bár középiskola, kereskedelmi, tanítóképző vagy valamely más szakiskola), látogatott, illetőleg annak ugyanannyi osztályát sikeresen végezte, az, ha 17-ik életévét már befejezte, a tudományegyetem és minden más főiskola látogatására jogosítva van, jogosítva van az egyéves önkéntesi szolgálatra, és mindazon hivatalos állásokra is, melyek elnyerését akár az 1883: I. t.-cz., akár más törvényünk az érettségi bizonyítvány felmutatásához köti. A főiskolai tanulmányok sikeres végzéséhez netalán szükséges s az illetők által látogatott iskola által nem nyújtott előismeretek megszerzésére a főiskolákon megfelelő előkészítő tanfolyamok szervezése által nyújtandó mód.

Ez volna konkrét javaslatja.

És mik volnának e javaslat megvalósulásának valószínű következményei? Első sorban a gimnáziumi tanulók számának lényeges apadása, mert hisz mindazon privilégiumot, melyet a tanuló eddig csak a gimnázium végzésével tudott megszerezni, sok más után, olcsóbban és könnyebben szerezhethi majd meg. Később ennek folytán valószínűleg gimnáziumaink száma is apadna, s ez nem volna szerencsétlenség. A 166 gimnázium talán igazán sok. A gimnáziumok egy része talán reáliskolává alakulna át, melynek nyelvészeti tananyaga könnyebben értékesíthető gyakorlati irányban, és megnépesednének a polgári iskolák, melyek főbaja az, hogy eddig semmi gyakorlati pályára nem jogosítanak, bár szóló meggyőződése szerint arra jól képesítik tanulóikat. Hogy a polgári és szakiskolát végzett növendékek valami nagy számmal tudulnának főiskoláinkra, azt nem tartja valószínűnek. De a lehetőséget, hogy oda is mehessenek nem zárná el előlük. És erre igazán gyakorlati szükség is van. Csak két anomáliára akar utalni, mely e tekintetben fennáll. A tanítóképezdét és ezenfelül polgári képezdét végzett polgári iskolai tanítójelölt előtt is zárva van az egyetem kapuja, mert nincs érettségi bizonyítványa. Végül bebocsátják, de csak mint rendkívüli

hallgató! Nem anomália ez? A legnagyobb budapesti gépgyárak egyikében azt mondták szólónak, hogy gépészeti felső ipariskolát végzett növendékek konstruktőröknek jobban válnak be, mint a műegyetemen képezett gépészmérnökök. Ez ítélet helyességeért természetesen nem vállalja a felelősséget. De kérdi, nem volna-e kívánatos, hogy e gyakorlatilag oly jól előkészített ifjak előtt nyitva legyen a technikai főiskola kapuja. Mily mérnöki anyagot lehetne majd esetleg ezek némelyikéből képezni! A középiskoláknak fentartott privilégium elzárja előlük a főiskolát!

És ezzel eljutott fejtegetése végére. Középiskolánk főbaját a jogosítványokban látja, melyek az iskolák elvégzéséhez vannak kötve. Ezek megrontói az iskolának, mert ezek okozói azon immár aggasztó túlnépesedésnek, ezek szorítják le az iskola színvonalát s okozói azért annak, hogy az iskola hivatását teljesen nem töltheti be, nem éri el a maga elé tűzött célt! Ezen probléma megoldása nagyon szorosan összefügg a Társadalomtudományi Társaság feladatával, hivatásával, s ha e cél elérésében e társaság segítségére lesz az iskolának, úgy ezzel hálára kötelezi nem az iskolát, de a nemzetet, mert a nemzet közművelődésének fejlődését ez lényegesen fejleszteni, annak színvonalát emelni.